

ПРИНЦИП РОЗУМНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СКЛАДНИК ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІЗРАЇЛЮ

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlichsjournal-2025-13.04>

ПАВЛО КРАЙНІЙ

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічного права

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича, Україна

ORCID: 0000-0002-1263-9392

Анотація. Дослідження присвячене аналізу принципу розумності, його нормативного закріплення й застосування для врегулювання публічно-правових відносин в Україні та Ізраїлі. Автор проаналізував загальні й особливі риси цього принципу з урахуванням особливостей українського й ізраїльського законодавства, впливу систем загального права та континентального права на формування доктрини й практики його застосування як органами публічної влади, так і судами під час здійснення останніми судового контролю. Актуалізація вивчення розвитку й еволюції принципу розумності саме між цими країнами зумовлюється дією особливих правових режимів, під час яких допускається обмеження окремих прав людини, зміною публічного права, яка відбувається під час дії воєнного стану, а також необхідністю дослідження особливостей правових систем союзних українській державі країн на Близькому Сході. Забезпечення верховенства права у відносинах між приватною особою й органами публічної влади є одним із важливих завдань держави, яке виконується в тому числі за допомогою принципу розумності як складного та багатогранного явища.

У статті окрему увагу приділено особливостям досліджуваного принципу під час вирішення публічно-правових спорів, сформованим судовою практикою підходам, завдяки яким його застосування є обов'язковою умовою перевірки оскаржуваних рішень органів публічної влади, що завершуються виданням нормативних та адміністративних актів тощо. Проаналізовано наукові публікації в царині адміністративного права України й Ізраїлю, у яких розкриваються окремі аспекти застосування принципу розумності, зокрема ті з них, які присвячені практиці його застосування під час вирішення публічно-правових спорів за участю органів виконавчої та законодавчої влади; окремим відносинам, які виникають між органами публічної влади та стосуються внесення змін до конституційного законодавства, яким обмежується можливість здійснення судового контролю Верховного Суду Ізраїлю; окремі публікації українських адміністративістів, котрі досліджують розумність у системі загальних і спеціальних принципів. Доведено, що принцип розумності є невід'ємним елементом, який посилює ефект дії механізму захисту прав людини у відносинах з органами публічної влади, відносинах між такими органами. З його допомогою здійснюється перевірка рішень, що приймаються в конкретних випадках на виконання функцій і повноважень згадуваними органами на предмет доцільності й раціональності.

Ізраїльська правова система наділяє Верховний Суд повноваженнями здійснювати судовий контроль за рішеннями виконавчої та законодавчої влади, інших органів влади з метою недопущення порушення чинного механізму стримувань і противаг, що зумовлюється історичними особливостями формування системи органів влади, дією особливого правового режиму та впливу системи загального права. В Україні ж спостерігається тенденція вдосконалення адміністративного законодавства під впливом процесу євроінтеграції, що мало наслідком удосконалення окремих інститутів цієї галузі, упровадження новел адміністративного права, процесу та процедури, де принципи матимуть вагоме значення й впливатимуть на формування правозастосовної практики.

Авторська позиція, сформульована у висновках, стосується відмінностей у законодавчому закріпленні принципу розумності, що зумовлено характеристиками правових систем країн загального та континентального права, які визначають особливості розуміння, інтерпретації й використання вказаного принципу в щоденній діяльності як органів публічної влади під час прийняття ними відповідних рішень, так і судових інституцій у частині розгляду публічно-правових спорів.

Ключові слова: Держава Ізраїль; Україна; принципи права; принципи адміністративного права; система загального права; континентальна система права; права людини; органи публічної влади; євроінтеграція.

THE PRINCIPLE OF REASONABLENESS AS AN EFFECTIVE COMPONENT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION IN PUBLIC LAW RELATIONS UNDER THE LAWS OF UKRAINE AND ISRAEL

UDC 342.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2025-13.04>

PAVLO KRAINII

Candidate of Legal Sciences,

Associate Professor at the Department of Public Law

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1263-9392

Abstract. The research is devoted to the analysis of the principle of reasonableness, its normative enshrinement, and its application in the regulation of public law relations in Ukraine and Israel. The author examines the general and specific features of this principle, taking into account the peculiarities of Ukrainian and Israeli legislation, as well as the influence of common law and continental law systems on the formation of the doctrine and practice of its application by public authorities and courts in the exercise of judicial review. The relevance of studying the development and evolution of the principle of reasonableness in the context of these two countries is driven by the operation of special legal regimes that allow for the restriction of certain human rights, changes in public law during the period of martial law, and the need to explore the legal systems of countries allied with Ukraine in the Middle East. Ensuring the rule of law in the relationship between the individual and public authorities is one of the key tasks of the state, which is implemented, among other means, through the principle of reasonableness as a complex and multifaceted phenomenon.

The article pays particular attention to the specific features of the examined principle in the resolution of public law disputes, as shaped by judicial practice, which has established approaches making its application a mandatory condition for reviewing contested decisions of public authorities, including the issuance of normative acts, administrative acts, and other similar instruments. The study analyses scholarly publications in the field of administrative law in Ukraine and Israel that reveal various aspects of the application of the principle of reasonableness, particularly those focusing on its use in the resolution of public law disputes involving executive and legislative bodies; specific legal relations arising between public authorities concerning amendments to constitutional legislation that restrict the possibility of judicial review by the Supreme Court of Israel; as well as selected works by Ukrainian administrative law scholars who examine reasonableness within the system of general and special legal principles. It is substantiated that the principle of reasonableness is an integral element that enhances the effectiveness of the mechanism for protecting human rights in relations with public authorities and in relations between such authorities. Through this principle, decisions made in specific cases in the exercise of the functions and powers of public bodies are assessed in terms of their appropriateness and rationality.

The Israeli legal system grants the Supreme Court the authority to exercise judicial review over the decisions of the executive and legislative branches, as well as other state authorities, in order to prevent violations of the existing system of checks and balances. This authority is rooted in the historical development of the country's system of governance, the operation of a special legal regime, and the influence of the common law tradition. In contrast, Ukraine demonstrates a trend toward the improvement of administrative legislation under the influence of the European integration process. This has led to the enhancement of certain institutions within this legal field and the introduction of new developments in administrative law, procedure, and process, where legal principles will play a significant role and influence the formation of law enforcement practice.

The author's position, as formulated in the conclusions, concerns the differences in the legislative enshrinement of the principle of reasonableness, which are determined by the characteristics of the legal systems of common law and continental law countries. These characteristics define the particularities of the understanding, interpretation, and application of the said principle in the daily activities of public authorities when adopting relevant decisions, as well as by judicial institutions in the context of adjudicating public law disputes.

Key words: State of Israel; Ukraine, legal principles; principles of administrative law; common law system; continental law system; human rights; public authorities; European integration.

Принципи права відіграють важливу роль, яка не лише впливає на краще розуміння різних механізмів захисту прав людини, удосконалення діяльності органів публічної влади та їх правового статусу, а й слугує основою для адаптації національних правових систем до викликів сьогодення. Різниця між впливом, що продукується системою загального права та континентального права, суттєва. Саме вони сформували національні правові системи країн континентальної Європи та країн, які перебували під впливом британського прецедентного права. Незважаючи на відмінності, за якими та чи інша країна розвиває національне право й законодавство, інститут принципів права чинить істотний вплив. Хоча принцип розумності (the rule of reasonableness) є результатом діяльності у вигляді судових прецедентів судів Великої Британії та Сполучених Штатів Америки, він відображений і в законодавстві країн Європи, зокрема й України. Порівняння загальних та особливих ознак принципу розумності, його застосування в конкретних судових справах, аналіз нового українського законодавства, яке формується з урахуванням євроінтеграційного процесу й рішень Верховного Суду Ізраїлю, що використовує принцип розумності для перевірки прийнятих рішень органів виконавчої та законодавчої влади, дає можливість стверджувати, що його застосування забезпечує передусім верховенство права.

Принципи права, як загальні, так і галузеві, є предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і ізраїльських науковців. Спільним між дослідженнями є те, що принцип розумності та його особливості аналізують не лише представники правничої науки, а й судді, які застосовували його під час вирішення конкретних справ. Зважаючи на зміни в публічно-правових відносинах між індивідом та органами влади в Україні, намагання ізраїльської наукової спільноти й суспільства зберегти від втручання чинну систему стримувань і противаг від політичного впливу уряду, принцип розумності може застосовуватися як під час здійснення судового контролю, так і в процесі перевірки рішень, які приймають органи публічної влади й можуть бути оскаржені. Принципи права, як загальні, так і ті, які формує вітчизняне адміністративне право, є предметом досліджень І. П. Бахновської, О. Л. Богініча, Б. Р. Страшинського, В. К. Колпакова, І. В. Ковбаса, Є. В. Курінного, К. О. Алімова, М. І. Смоковича, В. М. Бевзенка, В. П. Тимошука й інших. Ізраїльські дослідження принципу розумності стосуються особливостей його формування в прецедентній практиці країн загального права та судової практики Верховного Суду Ізраїлю й представлені в працях Х. Дінджера, М. Кон, Д. Барак-Ереза, Д. Заріхга й інших.

Безпрецедентні виклики, з якими зіткнулися демократичні країни впродовж останніх кількох років під час розв'язаної росією війни з Україною, зумовлюють перегляд чинних правових систем. Не в останню чергу відбувається переосмислення процесів, що впливають на зміни між суспільством і державою, індивідом і конкретним органом влади. Чинна в Європейському Союзі людиноцентристська парадигма, що сформувалася за наслідками Другої світової війни, має на меті сприяння та захист прав і свобод людини. Утворення міждержавних утворень, прийняття Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, діяльність Європейського суду з прав людини, діяльність окремих систем ЄС та інших міжнародних організацій мало на меті недопущення порушень прав людини, обмеження сваволі окремих держав у відносинах з індивідом.

Формування різними правовими системами власного, національного законодавства відбувалося під впливом створення ЄС і його інституцій. Обрання проєвропейського вектору розвитку більшістю країн пострадянського табору й колишніми республіками Радянського Союзу змусило їхні національні законодавчі органи, уряди й суспільства швидко модернізувати адміністративне право, яке мало змістити акцент із забезпечення функціонування виключно механізму держави на публічно-сервісну модель, де такі органи забезпечують і захищають права людини. Деяким країнам вдалося втілити такі зміни за відносно короткий проміжок часу. Україна ж має свій унікальний шлях поступу до ЄС, який пройшов через дві революції та наймасштабнішу війну, не відому європейському континенту з 1945 р. Проте саме український досвід свідчить про необхідність і можливість продовжувати зміни в адміністративному праві не лише шляхом розвитку доктрини, а й прийняття нового законодавства, яким забезпечуватиметься публічно-сервісна спрямованість діяльності органів публічної влади у відносинах з індивідом.

Держава Ізраїль має власну, не схожу на інші країни Близького Сходу історію успіху. Перебуваючи в складі Османської імперії, виконуючи вимоги, які виникали за наслідками панування Британської імперії, ведучи боротьбу за здобуття незалежності як у період Першої світової війни, так і під час

Другої світової війни під впливом сіоністського руху з кінця XIX століття, ізраїльська держава здобула незалежність у 1948 р. Це стало відправною точкою для змін на всьому близькосхідному регіоні, адже країни-сусіди з першого дня утворення Держави Ізраїль вели агресивну зовнішню політику, що проявлялося в кількох повноцінних війнах. Це створило необхідні умови для швидкого прийняття конституційного законодавства, формування власної системи органів публічної влади задля ефективної організації внутрішньої та зовнішньої діяльності країни, а також ефективної судової системи. Неможливість прийняття писаної конституції змусило керівництво країни використовувати різні моделі правового регулювання в публічно-правовій сфері. При цьому створення судової системи, яку очолив Верховний Суд Ізраїлю, дало змогу забезпечити, навіть попри відсутність писаної Конституції, дієвий механізм контролю за діяльністю органів публічної влади, що виразилося в застосуванні принципу розумності, який використовується для перевірки рішень вищезгаданих органів.

Процес формування принципів права в Україні й Ізраїлі істотно відрізняється. Поступове впровадження європейської правової традиції й домінуванням принципу верховенства права відповідає загальній тенденції розбудови правових систем у країнах Східної Європи після 1990-х рр. Як слушно зауважує Б. Р. Страшинський, розуміння принципів права, їх функціональне призначення в Україні супроводжується посиленням впливу європейського підходу, який полягає в тому, що такі принципи виконують допоміжну роль під час реалізації органами влади у правовідносинах із приватною особою, створюють для них можливість здійснювати тлумачення й застосування права безпосередньо. Якщо принцип права порушується, це може мати наслідком скасування конкретного рішення, визнання його недійсним тощо. Принцип розумності варто аналізувати з погляду особливостей його розвитку, впливу конкретних передумов у відповідному історичному періоді, що дає змогу зрозуміти його особливості [1, с. 29]. Розуміння правової природи принципу розумності дасть змогу сформулювати загальні висновки про відмінності в практиці його застосування в системі публічного права України й Ізраїлю.

Досліджуваний принцип тісний пов'язаний із категорією «розумність». Вітчизняні дослідники, з огляду на аналіз історичних передумов її впливу на правову дійсність, зауважують на тому, що вона «визначає розвиток правової системи, поширюється на галузі та інститути матеріального і процесуального права, публічного і приватного права, знаходить своє втілення в засадах нормотворчості, правозастосування та тлумачення права, є принципом юридичної відповідальності, її можна віднести до загальних принципів права» [2, с. 54]. Це цілком узгоджується зі сформованим підходом, який поширений серед країн романо-германської правової сім'ї. Нерозривний зв'язок принципу розумності й норм права забезпечує не лише створення належного правового регулювання відповідної сфери правових відносин, а й дає змогу здійснювати судовий контроль за відповідними рішеннями, що їх приймають у межах повноважень органи влади. І навпаки, норми права на рівні нормативного акта переводять принцип розумності з доктринального поняття до категорії, яка «вплітається» в нормативну тканину того чи іншого нормативного акта, що врегульовує суспільні відносини. Отже, додержання такого принципу є обов'язковим для, наприклад, адміністративного органу під час забезпечення реалізації права індивіда. При цьому його додержання є обов'язковим як у правовідносинах, що ініціює індивід, так й під час реалізації органом повноважень у сфері наглядової чи контрольної діяльності.

Інша площина реалізації принципу розумності під час урегулювання саме публічно-правових відносин виражається у випадках, коли здійснюється захист прав індивіда, коли орган влади приймає рішення поза межами його повноважень або під час реалізації ним дискреційних повноважень. У цьому контексті в країнах англосаксонської правової сім'ї необхідність застосування розумності для врегулювання правових відносин, захисту прав і свобод людини залежить від професійної підготовки судді, адже саме суд шляхом прийняття судового прецеденту заповнює прогалини чи вирішує колізії у відповідних правовідносинах. Крім цього, як зазначає Х. Дінджер, принцип розумності дає змогу здійснювати судовий контроль за реалізацією дискреційних повноважень у публічно-правових відносинах. Це вимагає високого рівня підготовки судді, підготовки правників, що представляють інтереси відповідного органу влади. Розуміння цього принципу відбувається через установлення дії або ж бездіяльності, які були протилежними йому за значенням. Тому доволі часто для встановлення істини в справі необхідно використовувати протилежні поняття, а саме: «абсурдний», «нерозумний», «обурливий з погляду логіки чи загальноприйнятих стандартів». Через це перегляд прийнятого рішення на предмет його розумності є інтелектуальною та професійною діяльністю, яка вимагає належної підготовки

учасників такого процесу, незважаючи на те що єдиного й компромісного визначення розумності, по суті, не запропоновано [3, с. 8].

Аналізуючи прецеденти в системі загального права, що вплинули на формування доктринального та практичного застосування принципу розумності судами в Державі Ізраїль, можемо сказати, що знаковою в цьому процесі є справа «Vaughan v. Menlove» 1837 р., яка сформувалася в царині прецедентного права Великої Британії. У ній суд уперше застосовує стандарт «розумної людини», що полягає у виконанні особою зобов'язання дотримуватися загального стандарту обережності, незалежно від її особистого ставлення до власних можливостей відвернути можливу шкоду свого діяння.

У цій справі фермер розмістив копицю сіна поблизу сусідської ділянки, незважаючи на неодноразові попередження протягом п'яти тижнів про небезпечність такого розміщення. Коли сіно самовільно загорілося через недостатню вентиляцію, що мало наслідком повне знищення двох сусідських будинків, відповідач стверджував, що він не повинен нести відповідальність, оскільки він був упевнений у правильності своїх дій і діяв «добросовісно, настільки, наскільки це було в його силах». Суд таку позицію не підтримав, з огляду на те що оцінка ступеня відповідальності лише на основі власного судження є надзвичайно розмитою та мінливою. Водночас, на думку суду, під принципом розсудливої особи варто розуміти об'єктивну можливість протидії уникненню відповідальності особи лише на підставі твердження, що вона діяла виключно з точки зору власного судження [4]. Саме ця справа дала змогу сформулювати єдиний підхід до застосування принципу розумності для вирішення справ у суді. З огляду на те що суди в ізраїльській державі використовують прецедентну практику країн загального права, використання подібної основи для формування практики застосування цього принципу було питанням часу.

Крім цього, необхідність забезпечення справедливого судового розгляду не є одиначною метою, яку переслідують під час застосування принципу розумності. Як зазначає П. Крейг, з огляду на зміну суспільних відносин і забезпечення необхідного рівня захисту прав і свобод людини, розумність передбачає, окрім остаточно прийнятого рішення у справі, також перегляд підстав, які передували його прийняттю. Міркування судді П. Крейга відображено в справі Верховного Суду Великої Британії «Кеннеді проти Комісії з благодійності лордом Мансом» UKSC/2012/0122 [5].

Принцип розумності використовується не лише для перевірки прийнятого рішення індивідом у публічно-правових відносинах з його ініціативи за участі органу публічної влади. Від органу, який допомагає реалізувати права такого індивіда, не очікується прийняття абсолютно правильного чи найкращого рішення. Воно може бути й помилковим, але розумним. У цьому аспекті використання досліджуваного принципу ізраїльським адміністративним правом під час здійснення судового контролю відбувається в процесі перевірки належного використання органом дискреції в прийнятті відповідного рішення. Якщо останнє прийнято без урахування міркувань, які необхідні для його прийняття, чи на підставі лише міркувань без використання фактичних обставин, необхідних для його прийняття, то це є недопустимими у відповідній ситуації.

Суттєві зміни 1980-х рр. в ізраїльському публічному праві відбулися під впливом активної діяльності Верховного Суду Ізраїлю як Високого суду справедливості. Так, розширилися повноваження щодо перегляду в судовому порядку дій і рішень органів публічної влади, що не характерно для країн загального права. Водночас спрощено процедуру звернення особи до суду для захисту своїх прав у справах, які становлять публічний інтерес. Прийняття Основного закону: людська гідність і свобода й Основного закону: свобода професійної діяльності закріпили положення, відповідно до якого закон, який порушує права громадянина, може вважатися чинним лише в тому випадку, якщо його прийнято з належною метою та пропорційністю. Із цього часу Верховний Суд Ізраїлю здійснює судовий контроль не лише за законодавчим процесом, а й рішеннями, які приймаю Кнесет та уряд [7, с. 623]. Застосування принципу розумності відтоді було конституційно закріплено. Будь-які спроби обмежити перегляд рішень у судовому порядку розглядаються як порушення незалежності суду. Тобто адміністративне право й судова практика Ізраїлю сформували ефективний правовий інструментарій, який використовується в межах здійснення судового контролю для забезпечення та захисту прав і свобод людини у відносинах з органами публічної влади. Водночас застосування розумності як окремого принципу не лише в межах судового контролю, а й основоположної вимоги для прийняття відповідного рішення в конкретній справі відповідним органом влади гарантує діапазон розумних можливостей. Це означає,

що суд не втручатиметься в рішення органу та не змінюватиме його, не замінюватиме його дискреційних повноважень власними повноваженнями. Для судового втручання в адміністративне рішення необхідно встановити істотну або крайню нерозумність, яка сягає самої суті справи. У рамках цього стандарту «абсурдні» або «вкрай нерозумні» рішення все ще можуть бути переглянуті, оскільки навіть надання вагомого значення відповідним міркуванням може свідчити про абсурдність й, отже, нерозумність рішення.

Застосування принципу розумності в країнах континентальної правової системи зумовлюється кількома факторами. Як зазначають у статті В. К. Колпаков, Є. В. Курінний і К. О. Алімов, принцип розумності позитивно впливає на зменшення перешкод і прийняття свавільних рішень органами влади, прискорює адміністративні процедури й забезпечує використання процесуальних строків з огляду на їх оптимальність. Він є особливо важливим елементом правозастосування в адміністративному процесі, адже виражається в принципах справедливості, пропорційності, правовій визначеності й добросовісності, які нормативно закріплені на рівні матеріального та процесуального законодавства. Разом із цим англосаксонська система права здебільшого формує принцип розумності саме за допомогою судових прецедентів. Щодо прикладів континентальної правової системи, то показовим є адміністративне право Німеччини та Франції у якому саме розумність часто застосовується задля перевірки вже прийнятих рішень органами публічної влади на відповідність їх обґрунтованості й законності [6, с. 644–646].

Відображення принципу розумності у вітчизняному адміністративному праві та практиці його застосування судами ми аналізуватимемо на основі переліку таких складників принципу верховенства права, висвітлених у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) про правовладдя, ухваленій на її 86 пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 р.), як законність; юридична визначеність; заборона свавільності; доступ до правосуддя в незалежних і безсторонніх судах включно із судовим контролем щодо адміністративних актів; повага людських прав; недискримінація та рівність перед законом [8]. Вітчизняними адміністративними судами перевірка дій органів влади щодо дотримання ними під час прийняття рішення здійснюється в межах спеціального законодавства (про адміністративну процедуру, про адміністративні послуги, про адміністративну відповідальність тощо) з додержанням відповідних галузевих принципів.

Доволі часто індивід, який намагається реалізувати свої суб'єктивні права, зіштовхується з певними обмеженнями з боку відповідного органу публічної влади. Останнє може реалізовуватися виключно в межах адміністративно-правового статусу такого органу, а саме через наявні в нього функції, компетенцію та повноваження. Конкретна посадова особа, яка репрезентує адміністративний орган, є найменшою структурно-функціональною одиницею, з якою індивід контактує задля реалізації своїх прав, або ж у разі порушення особою законодавства така взаємодія відбувається в межах контрольно-наглядової чи правоохоронної діяльності такого органу. Переважно такі дії відображаються в актах індивідуальної дії, які врегульовуються не лише на національному а й на європейському рівнях. Наприклад, Рекомендація № R(87)16 КМРЕ щодо адміністративних процедур, які зачіпають велику кількість осіб, від 17 вересня 1987 р. [9], у якій перераховано загальні положення щодо взаємодії з громадянами у випадку видання адміністративних актів. Ці положення відображено в чинному Законі України «Про адміністративну процедуру» [10]. Такий взаємовплив між двома рівнями є необхідною умовою не лише вдосконалення адміністративного законодавства, а й іншого розуміння місця та ролі значення принципу розумності.

У цьому аспекті варто звернути увагу на використання принципу розумності безпосередньо як частину механізму захисту прав людини, коли застосовується саме судовий спосіб захисту в публічно-правових відносинах. Особливо важливою є необхідність застосування розумності під час дії правового режиму воєнного стану, адже він впливає на формування актуальної судової практики, позаяк він допускає обмеження певних конституційних прав і свобод людини за певних умов. Щодо останнього українська правова наука здійснила велику кількість досліджень. Ми не будемо зупинятися детально на цьому, однак уважаємо за необхідне на прикладі окремих рішень суду продемонструвати, у який спосіб вирішується публічно-правовий спір за допомогою в тому числі принципу розумності.

Так, Постановою Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду у справі № 380/11916/22 рішення адміністративного органу в реалізації прав особи на перетин кордону має відображатися у відповідному адміністративному акті із зазначенням конкретної норми. В адміністративному

позові, з яким звернулася особа до військової частини, вона просила визнати протиправним і скасувати рішення про відмову в перетині державного кордону України. Позивач мав статус студента, який навчається в іноземному закладі освіти, мав необхідні документи для виїзду для навчання. Вони надавалися ним під час перетину кордону, проте в цьому йому було відмовлено.

Перша та апеляційна інстанція вказала, що, відповідно до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», у серпні 2022 р. позивач не підлягав мобілізації. На момент перебування на території відповідного пункту пропуску він мав право здійснити перетин державного кордону України з огляду на положення п. 2-6 Правил перетинання державного кордону громадянами України, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. У рішенні, яке прийнято за результатами розгляду документів, інспектор прикордонної служби вказав, що, «відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», а також Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні від 24.02.2022», позивача тимчасово обмежено у праві виїзду з України, і він не надав на паспортний контроль документів, що підтверджують підставу для виїзду за кордон» [11]. Верховний Суд наголосив на тому, що рішення про відмову є актом індивідуальної дії. З огляду на це, він повинен відповідати таким формальним вимогам, як відображення чіткого формулювання волевиявлення уповноваженого суб'єкта, спосіб вирішення індивідуального питання з питань публічного урядування, відображення інформації щодо адресата й відносин, які виникнуть для нього за результатом прийняття такого акта, відповідність прийнятого акта нормам законодавства, яке регулює його прийняття. Рішення має бути конкретним, умотивованим та обґрунтованим. Обов'язок із наведення підстав прийняття саме такого рішення покладається на суб'єкта владних повноважень із зазначенням конкретних підстав прийняття та зрозумілих і переконливих мотивів [11].

Як бачимо, рішення адміністративного органу має містити не лише необхідні формальні елементи, що дасть змогу такій особі оскаржити його, а відповідним органам здійснювати позасудовий і судовий контроль, а й чіткі мотиви його прийняття. Суд проаналізував рішення, визначив його правову природу (адміністративний акт), формальні вимоги, яких необхідно дотримуватися при його прийнятті, а також підстави прийняття саме негативного рішення для особи.

Окремо принцип розумності може застосовуватися під час вирішення публічно-правових спорів, де приватній особі не надано достатньо часу для ознайомлення з інформацією органу публічної влади, що може впливати на її права та свободи. Наприклад, у Постанові Верховного Суду у справі № 440/3174/19 суд дійшов висновку, що, «оскільки в законодавстві не міститься вказівок щодо встановлення конкретного строку оголошення про проведення відкритих слухань, такі строки повинні встановлюватися на підставі принципу розумності. Принцип розумності це сумісність умов з цілями юридичної норми, їх відповідності сутнісним елементам чи принципам, загальним принципам права, публічному порядку. Так, специфікою принципу розумності є те, що, підстави та порядок їх застосування не є чітко визначеними. Зазначений принцип є засобом, спрямованим на досягнення певного балансу прав та інтересів учасників правовідносин» [12].

За результатами розгляду справи такий регулятивний акт було скасовано в частині, що не відповідає розумності, оскільки вкрай обмежений часовий проміжок часу (тільки два календарні дні) обмежує право вчасного ознайомлення про проведення відкритого слухання згідно з вимогами законодавства у сфері доступу до інформації в галузі постачання енергії та доведення до споживачів інформації про зміну тарифів.

Незважаючи на відмінності між правовими системами України й Ізраїлю, принцип розумності є важливим елементом, який досліджується та застосовується як для вирішення публічно-правових спорів, так й для контролю за діяльністю виконавчої та законодавчої гілок влади, що робить його вкрай універсальним. Прецедентне право Великої Британії сформулоало доктрину цього принципу, сферу його застосування. Він істотно впливає на формування ізраїльського адміністративного права й судової системи. Особливо активною його еволюція була після проведених реформ кінця 1980-х – початку 1990-х рр., які стосувалися вдосконалення конституційного й адміністративного законодавства. Сучасна доктрина та практика адміністративного права Ізраїлю сформувала декілька способів застосування розумності в практиці Верховного Суду для оцінювання як адміністративних, так і нормативно-правових актів.

Українське адміністративне право й судова практика сформувалися під впливом континентальної правової традиції, де принцип розумності є частиною механізму правового регулювання на рівні як загальноправових, так і спеціально-правових принципів. Однак, окрім судової практики, саме нормативні акти відіграють ключову роль для врегулювання правових відносин, оскільки в них виражається досліджуваний принцип. Водночас Верховний Суд формулює окремі підходи для його застосування з урахуванням актуальної ситуації в країні, дії правового режиму воєнного стану й активної європеїзації адміністративного права. З огляду на виклики, які постали перед нашою державою у світлі російсько-української війни, та постійну дію особливого правового режиму в Державі Ізраїль, що зумовлено різною інтенсивністю веденням бойових дій, принцип розумності відіграватиме важливу роль у забезпеченні належного рівня дії механізмів захисту прав людини. Крім іншого, можлива зміна як його тлумачення, так і підходів до застосування, що потребуватиме додаткових уваги й досліджень.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Страшинський Б. Р. Принцип розумності в праві: теоретико-правові аспекти : дис. ... докт. філос. : 081 «Право» (08 «Право»). Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2022. 252 с.
2. Мандрікова К. О. Розумність у правовому регулюванні: вимоги до нормотворчості і правозастосування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2015. 196 с.
3. Dindjer H. What Makes an Administrative Decision Unreasonable? *Modern Law Review*. 2020. № 84(2). P. 1–32.
4. Vaughan v. Menlove Court of Common Pleas United Kingdom. Justia Law. URL: <https://law.justia.com/cases/foreign/united-kingdom/132-eng-rep-490-1837.html> (date of access: 07.06.2025).
5. Kennedy v The Charity Commission. The Supreme Court of the United Kingdom. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2012-0122#judgment-details> (date of access: 07.06.2025).
6. Колпаков В. К., Курінний Є. В., Алімов К. О. Реалізація ідеї розумності в адміністративно-процесуальних правовідносинах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 644–646.
7. Крайній П. І., Торончук І. Ж. Правове регулювання діяльності судів у Державі Ізраїль. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. Р. 621–625.
8. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія) доповідь про правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (date of access: 07.06.2025).
9. RECOMMENDATION № R (87) 16 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON ADMINISTRATIVE PROCEDURES AFFECTING A LARGE NUMBER OF PERSONS (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies). <https://rm.coe.int/16804eaa5c>. URL: <https://rm.coe.int/16804eaa5c> (дата звернення: 08.07.2025).
10. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (дата звернення: 09.07.2025).
11. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 12.11.2024 у справі № 380/11916/22. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11316/document/44361> (дата звернення: 09.07.2025).
12. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 30.04.2024 у справі № 440/3174/19. URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10352/document/43564> (дата звернення: 09.07.2025).

REFERENCES

1. Strashynskyi, B. R. (2022). Pryntsyp rozumnosti v pravi: teoretyko-pravovi aspekty. Dysertatsiia na здобuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081 «Pravo» (08 – Pravo). Kyiv, Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2022. 252 s.
2. Mandrikova, K. O. (2015). Rozumnist u pravovomu rehuliuванні: vymohy do normotvorchosti i pravozastosuvannya. Dysertatsiia na здobuttia stupenia kandydata yurydychnykh nauk. 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen. Kharkiv, Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho, 2015. 196 s.
3. Dindjer, H. (2020). What Makes an Administrative Decision Unreasonable? *Modern Law Review*. 84(2). P. 1–32.
4. Vaughan v. Menlove Court of Common Pleas United Kingdom. Justia Law. Retrieved from: <https://law.justia.com/cases/foreign/united-kingdom/132-eng-rep-490-1837.html> (date of access: 07.06.2025).
5. Kennedy v The Charity Commission. The Supreme Court of the United Kingdom. Retrieved from: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2012-0122#judgment-details> (date of access: 07.06.2025).

6. Kolpakov, V. K., Kurinnyi, Ye. V., Alimov, K. O. (2024). Realizatsiia idei rozumnosti v administratyvno-protseualnykh pravovidnosynakh. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 10/2024. S. 644–646.
7. Krainii, P. I., Toronchuk, I. Zh. (2025). Pravove rehuliuвання diialnosti sudiv u Derzhavi Izrail. *Analichno-porivnialne pravoznavstvo*. № 2. P. 621–625.
8. Yevropeiska komisiia «Za demokratiu cherez pravo» (Venetsiiska komisiia) dopovid pro pravovladdia. Ukhvaleno Venetsiiskoiu Komisiieiu na yii 86-mu plenarnomu zasidanni (Venetsiia, 25–26 bereznia 2011 roku). Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (date of access: 07.06.2025).
9. RECOMMENDATION № R (87) 16 OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES ON ADMINISTRATIVE PROCEDURES AFFECTING A LARGE NUMBER OF PERSONS (Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987 at the 410th meeting of the Ministers' Deputies). <https://rm.coe.int/16804eaa5c>. Retrieved from: <https://rm.coe.int/16804eaa5c> (дата звернення: 08.07.2025)
10. Pro administratyvnu protseduru : Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 № 2073-IX : stanom na 15 lystop. 2024 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text> (data zvernennia: 09.07.2025).
11. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 12.11.2024 u spravi № 380/11916/22. Retrieved from: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/11316/document/44361> (data zvernennia: 09.07.2025).
12. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 30.04.2024 u spravi № 440/3174/19. Retrieved from: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/10352/document/43564> (data zvernennia: 09.07.2025).

Дата надходження статті: 15.06.2025

Дата прийняття статті: 15.07.2025

Опубліковано: 22.09.2025